

Tajna pred sudom javnosti

Posle nekoliko uzastopnih godina u kojima nije bilo političkih zbivanja dostojnih dužeg sećanja, nastupila je 1988. koja će svakako biti zapamćena po masovnim zborovima solidarnosti sa Srbima i Crnogorcima sa Kosova i Metohije i rastućem podozrenju brojnih rukovodilaca Jugoslovenske narodne armije. Tome su znatno doprinele i brojne glasine o planiranim hapšenjima u Sloveniji, koje su delimično potvrđene u izlaganju Milana Kučana na sednici Predsedništva CK SKJ, koje je neočekivano izneto u javnost.

Najpogubnija posledica ove rastuće napetosti između slovenačkog javnog mnjenja i JNA bilo je nedavno sudjenje Ivanu Borštneru, Davidu Tasiću, Francu Zavrlu i Ivanu Janši pred Vojnim sudom u Ljubljani i Vrhovnim vojnim sudom u Beogradu. Ono je u javnosti izazvalo brojne nedoumice. Neke od njih biće razmotrene i u ovom redu.

1. Da li se sudska presuda može javno razmatrati i osporavati?

U jednom delu naše štampe i javnosti širi se pogrešno uverenje da se sudske presude ne mogu kritikovati i osporavati. Čak se ponekad tvrdi da javno pobijanje valjanosti sudjenja pred Vojnim sudom u Ljubljani znači najgrublji napad na Armiju i celokupno jugoslovensko pravosuđe. Ovakvo stanovište počiva na potpunom nerazumevanju prirode obaveznosti pravne norme, bilo da se radi o opštem (zakonu) ili pojedinačnom pravnom aktu (presudi). Zakon ili sudska presuda obavezuju samo *in foro externo*, t. j. na *spoljašnje* činjenje ili nečinjenje. U slučaju krivične presude jedini subjekt dužnosti je osuđeno lice koje mora da podnese sankciju i izdrži kaznu. Svi ostali građani nemaju nikakvih drugih obaveza. Nema, međutim, ni jednog zakona ili sudske presude koji obavezuju *in foro interno*, t. i. u savesti svakog pojedinca. Drugim rečima, niko nije dužan da veruje u ispravnost presude koja je njemu ili nekom drugom licu izrečena i može slobodno da je javno osporava ukoliko se s njom lično ne slaže. Možda jedino španskoj inkviziciji nije bila dovoljna *spoljašnja* pokornost, pa je nastojala da je zastrašivanjem i mučenjem usadi i u ljudsku savest. Otuda oni vlastodršci koji se ne zadovoljavaju spoljašnjom pokornošću svojih podanika, te zbog toga silom zatiru svako javno ili tajno neslaganje sa izrečenim presudama i drugim odlukama vlasti, u osnovi teže onom duhovnom ropstvu i jednoglasju zbog kojeg je svojevremeno i uspostavljena srednjovekovna inkvizicija.

2. Tajnost sudjenja

Prvostepeni i drugostepeni sud su bez valjanog razloga potpuno isključili javnost sa glavnog pretresa. To je navodno učinjeno da bi se očuvala nepovredivost već otkrivene vojne tajne sadržane u pismenom naredjenju komandanta Ljubljanske armijske oblasti. Da se to zbilja htelo bilo je dovoljno da se javnost *samo delimično* isključi u trenutku kada su se sudske veće, odbrana, optuženi i tužilac upoznawali sa sadržinom pomenutog tajnog dokumenta. Nije, međutim bilo valjanog razloga da se javnost isključi sa sudjenja kada su ispitivane okolnosti pod kojima je pomenuti tajni spis neovlašćeno fotokopiran, dostavljen Tasiću, Zavrlu i Janši, držan u

pisačem stolu, čitan i povlačen.

Kasnije smo iz prvostepene presude saznali da na prvostepenom sudjenju uopšte nije čitana originalna naredba komandanta Ljubljanske armijske oblasti niti je njena sadržina upoređivana sa sadržinom fotokopije koju je napravio Ivan Borštnar da bi se utvrdila autentičnost ove potonje. Jedino je veštak pred prvostepenim sudom izneo svoju ocenu stepena poverljivost izvornog dokumenta odnosno tvrdnju da se radi o vojnoj tajni posebnog značaja čije je otkrivanje moglo imati teške posledice za bezbednost zemlje. Stoga na samom sudjenju uopšte nije postojala mogućnost da bilo ko od prisutnih, uključujući i publiku ukoliko bi i ona bila pozvana, sazna sadržinu izvornog tajnog dokumenta. To, dakle, nikako nije mogao biti razlog za isključenje javnosti.

Ostaje još mogućnost otkrivanja prisutnoj javnosti sadržine inkriminisane kopije, koju su svi optuženi imali u rukama. Isključenjem javnosti ova mogućnost je odista predupređena. Ali, zar iko veruje da sadržina inkriminisane fotokopije već nije poznata mnogo širem krugu ljudi od onih koji su mogli biti prisutni sudjenju da je ono bilo javno. Za optužene i osudjene u ovom tajnom procesu otkrivanje sadržine ove fotokopije je *res judicata*. Oni su za to već kažnjeni i ne može im se ponovo stavljati na teret ono što im je ostalo u sećanju o ovom vojnom dokumentu. I ona to verovatno čine. A Vojni sud u Ljubljani je tu mogućnost svakako imao na umu kada je posle izricanja prvostepene presude sve pritvorenike pustio na slobodu. Ukoliko se, dakle, isključenjem javnosti želela zaštititi tajna inkriminisane kopije, tom spornom merom ona se očigledno nije mogla zaštititi. Otuda je sporna ne samo zakonitost već i celoshodnost pomenutog isključenja javnosti.

3. Uskraćivanje prava na slobodan izbor advokata

Umesto advokata po slobodnom izboru, svim optuženim na ovom sudjenju sud je odredio vojne braniocce iz reda aktivnih oficira JNA. To je, po kazivanju suda, učinjeno da bi se navodno zaštitila vojna tajna zbog čijeg je otkrivanja i pokrenut ovaj krivični postupak. Time je najpre izražano opšte nepoverenje prema svim civilnim advokatima kao da je vojna uniforma jedini valjan razlog zbog kojeg se braniocu može verovati da neće iznositi u javnost činjenice koje sazna na tajnom sudjenju. Pri tom se zaboravilo da su i civilni advokati podjednako dužni da čuvaju kao tajnu ono što saznaju na sudjenju sa kojeg je isključena javnost.

Mnogo je važnije što je ovom odlukom prvostepenog i Vrhovnog vojnog suda povredjeno pravo optuženih na odbranu, koje pretpostavlja potpunu slobodu izbora branioca. Ukoliko je ova sloboda ograničena na izbor između dva ili tri oficira JNA, diplomirana pravnika koji rade za JNA, to više nije nikakva sloboda niti se može govoriti o nekom pravu na odbranu. I što je najgore, izgleda da Vojni sud u Ljubljani i Vrhovni vojni sud smatraju da se pravo optuženog na slobodan izbor branioca iscrpljuje u izboru između ovog ili onog diplomiranog pravnika i da između nezavisnog advokata i diplomiranog pravnika koji je profesionalni oficir JNA nema neke bitne razlike. To je velika zablude. Uloga branioca u krivičnom postupku pretpostavlja ne samo stručnost već i potpunu nezavisnost bez koje se ne može zamisliti odgovarajuće poverenje optuženog u branioca. Oficiri JNA, koji u iščekivanju mesta u vojnom sudu ili tužilaštvu povremeno brane okrivljena vojna

lica, nemaju odgovarajuću nezavisnost niti u njih klijent može imati potpuno poverenje. Nametanje takvih branilaca predstavlja teško narušavanje prava na odbranu i slobodan izbor branioca.

Posebnu pažnju zaslužuje način na koji Vrhovni vojni sud nipodaštava i praktično odbacuje međunarodnopravnu obavezu Jugoslavije da svakom optuženom obezbedi pravo na branioca po svom izboru. Ova obaveza predviđena je članom 14. stavom 3. Međunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima, koji je Jugoslavija ratifikovala 30. januara 1971. godine. Prema ovoj odredbi, »svako ko je optužen za krivično delo ima potpuno jednako pravo bar na sledeća jemstva:... b) da ima dovoljno vremena i olakšica na raspolaganju za pripremu svoje odbrane i za opštenje sa braniocem po svom izboru...« Ova odredba je imperativnog karaktera i ne trpi nikakve izuzetke. Vrhovni vojni sud je, na žalost, jednostavno bagateliše sledećim rečima:

»Pozivanje optuženih Tasića, Zavrla i Janše na propise međunarodnog javnog prava, ne upuštajući se u to da li je sadržina propisa stvarno takva kakva se u žalbama navodi, valja ukazati da se propisi međunarodnog prava, bar ukoliko se odnose na oblast krivičnog prava (materijalnog i procesnog), ne mogu primenjivati ako su u suprotnosti sa pozitivnim zakonima Jugoslavije, ukoliko to nije posebno propisano, što ovde nije slučaj.«

Ovo tumačenje Vrhovnog vojnog suda počiva na notornom nepoznavanju načina na koji Jugoslavija kao država preuzima međunarodnopravne obaveze. Ona ih, naime, preuzima činom *pozakonjenja*, t. j. tako što međunarodne ugovore ratifikuje unutrašnjim pravnim aktom - saveznim zakonom ili uredbom. Na ovaj način - u formi unutrašnjeg pravnog akta - ratifikovan je i Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima, koji je time postao *pozitivni* zakon zemlje objavljen u »Službenom listu SFRJ« br. 7/1971. A prema članu 210. stavu 2. Ustava SFRJ, sudovi su dužni da neposredno primenjuju međunarodne ugovore koji su objavljeni. Stoga je Vrhovni vojni sud bio dužan da u ovom slučaju *neposredno* primeni član 14. stav 3. Međunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima koji optuženom daje pravo na potpuno slobodan izbor branioca. Umesto toga, Vrhovni vojni sud je dao potpuno neočekivano i ničim obrazloženo tumačenje po kojem se pomenuta odredba Međunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima ne može primenjivati ako je u suprotnosti sa pozitivnim zakonom, što znači da po tumačenju ovog Suda, ovaj ratifikovani pakt nije *pozitivan* zakon zemlje. Ukoliko Savezni sud ne derogira ovo tumačenje Vrhovnog vojnog suda, ono će predstavljati otvoreni poziv svim policijskim, vojnim, upravnim i pravosudnim organima da se uopšte ne obaziru na međunarodne ugovore koje je Jugoslavija ratifikovala, što će u potpunosti uništiti ugled Jugoslavije u međunarodnoj zajednici i veru drugih država u njenu spremnost da u dobroj veri izvršava preuzete međunarodnopravne obaveze.

4. Jezik sudjenja

Dalja povreda procesnih prava optuženih učinjena je odlukom prvostepenog suda o izboru službenog jezika. Prema članu 246. stavu 1. Ustava SFRJ i članu 3. Zakona o vojnim sudovima službeni jezici na teritoriji Jugoslavije su jezici jugoslovenskih naroda, t. j. slovenački, makedonski i srpsko-hrvatski. Kako, dakle, postoje

tri mogućnosti izbora, samu odluku o izboru jezika na kojem će se voditi krivični postupak donosi nadležni vojni sud.

Izgleda da su Vojni sud u Ljubljani i Vrhovni vojni sud pošli od pogrešnog uverenja da je izbor jednog od ova tri jezika potpuno arbitraran, te da se može izabrati onaj jezik koji vojnom tužiocu i članovima krivičnog veća lično najviše odgovara. Pri tom su smetnuli s uma da na ispravnom i časnom sudjenju prava optuženih zaslužuju najveću zaštitu. Otuda, da su kojim slučajem svi ili većina optuženih bili Hrvati ili Srbi, njima bi i u Ljubljani pred Vojnim sudom trebalo suditi na srpsko-hrvatskom. Kako je, međutim, svim optuženima na ovom sudjenju maternji jezik bio slovenački, njihovo pravo na odbranu najbolje je moglo biti ostvareno ako bi se ceo postupak vodio na slovenačkom jeziku, uz odgovarajući prevod na srpsko-hrvatski za one učesnike postupka, recimo za tužioca, kojima slovenački jezik nije maternji. Jer, u tom slučaju optuženi bi ne samo govorili slovenački, što su oni i inače činili, već bi se njihove reči na slovenačkom unosile u zapisnik, što bi za njih bilo jemstvo autentičnosti i uverljivosti njihove odbrane. Da se to odista htelo, bilo je dovoljno da se za predsednika veća, koji vodi postupak i diktira zapisnik, odredi sudija kome je maternji jezik slovenački, kakvih sigurno ima među sudijama Vojnog suda u Ljubljani. To se, međutim, nije htelo. Čak se možda želelo da se ovom samovoljnom odlukom o izboru službenog jezika uputi izazov celokupnoj slovenačkoj javnosti.

5. Priroda vojne tajne

Glavni predmet optužbe u ovom procesu bili su neovlašćeno fotokopiranje i otkrivanje naredjenja komandanta Ljubljanske armijske oblasti br. 5044-3 od 8. januara 1988. godine, koje se, po kazivanju prvostepenog suda, »odnosi na organizaciju, zadatke i borbenu gotovost nekih većih jedinica JNA«. Ovakvo objašnjenje prirode i predmeta ove vojne tajne izaziva veliko pozorenje. Ako se u vrlo retkim slučajevima i može opravdati dalje prikrivanje *već otkrivene* vojne tajne, nikako se ne može opravdati uskraćivanje detaljnog i sasvim određenog obaveštenja o kakvoj je tajni reč. Primera radi, i Dražfusu i Rozenbergovima je svojevremeno sudjeno zbog predavanja neprijatelju važnih vojnih tajni, ali je sasvim određeno rečeno o kakvim se tajnama radi. U prvom slučaju to je bio hidraulik na topu; u drugom planovi za izradu atomske bombe. U slučaju Borštnera i ostalih sud je odbio da kaže kakve su to vojne tajne neovlašćeno otkrivene. Umesto da vrlo precizno navede da se, recimo, radi o vatrenim položajima na Karavankama, stacioniranju u Ljubljani dveju oklopnih brigada, sabirnom mestu ovog ili onog pešadijskog puka u slučaju ratne uzbune, temeljnoj izmeni organizacione strukture JNA koja će dovesti do ukidanja Ljubljanske armijske oblasti, šiframa borbene avijacije ili konkretnim planovima za obezbeđenje kasarne u Novom Mestu u slučaju većih demonstracija ili unutrašnjih nemira, sud izbegava bilo kakvo bliže određenje karaktera otkrivene vojne tajne rekavši samo da se ona »odnosi na organizaciju, zadatke i borbenu gotovost nekih većih jedinica JNA«. Iz ove formulacije nije čak jasno da li se ovi zadaci i borbena gotovost tiču odbrane od *spoljašnjeg* neprijatelja (što je jedina legitimna uloga vojske) ili se, pak ima na umu borba protiv tzv. *unutrašnjeg* neprijatelja (što je obično funkcija policije).

Još veće sumnje izaziva izasprennost vojnih vlasti da *objave* tajnu čije se otkriva-

nje stavlja na teret optuženima. Jer, dobro je poznato da *jednom otkrivena* vojna tajna postaje bezvredna i da je njeno dalje prikrivanje besmisleno i nepotrebno. Ako je, dakle, stvarno reč o zadacima i borbenoj gotovosti pojedinih vojnih jedinica a ne o nečem mnogo delikatnijem, treba jednostavno doneti nova uputstva i odrediti nove zadatke i promeniti borbeni raspored pojedinih jedinica. Da se, međjutim, u ovom konkretnom slučaju ne radi o ovakvim uputstvima i zadacima već o nečem bitno drugačijem, rečito govori i izjava viceadmirala Broveta da pomenuta vojna tajna ne samo da ne može biti objavljena već da se nikada neće moći da objavi. To je otprilike kao kad bi rekli da ni danas ne možemo objaviti Karadjordjeve planove za odbranu Beograda i da ih nikada nećemo moći da objavimo. A dobro je poznato da danas nema ni jedne vojne tajne u strogo tehničkom smislu te reči koja ne zastarava za nekoliko godina.

Najveći nedostatak ove presude je u nespremnosti vojnog suda da uverljivo pokaže prirodu opasnosti po bezbednost i bojnu gotovost JNA koja je nastala otkrivanjem pomenute vojne tajne. Dobro je poznato da se vojne tajne čuvaju i krivičnopravno zaštićuju da ne bi dospеле u ruke *spoljašnjeg* neprijatelja ili potencijalnog neprijatelja, što jedino mogu biti *strane* države i pojedinci i organizacije koji za njih rade. Neprijatelj naravno može biti i domaći građanin ukoliko pribavlja vojne podatke da bi ih predao stranoj državi odnosno njenim predstavnicima. Borštner, međjutim, ne otkriva pomenutu vojnu tajnu Tasiću i ostalim novinarima »Mladine« da bi ona dospela u ruke potencijalnog ili aktualnog spoljašnjeg neprijatelja već u nameri da se ona saopšti najvišim političkim i državnim organima Slovenije, t. j. u veri »da će novinari "Mladine" naći načina da o ovome obaveste najviša politička i partijska tela Slovenije, sve do Kučana«. Kada mu je potom postavljeno pitanje zbog čega je želeo da visoki slovenački rukovodioci saznaju sadržinu pomenutog naredjenja komandanta Ljubljanske armijske oblasti, odgovorio je da je ovo naredjenje »shvatio i ocenio i kao nekakvu opasnost i ugroženost za pojedince i za narod na području na kojem živi, u slučajevima nekih nereda i sl...« A na Tasićevo pitanje na šta se odnosi ovaj dokument, Borštner je odgovorio »da dokument predstavlja opasnost za ovaj narod«.

Kako, dakle, uopšte nije bilo namere da će se otkrivena vojna tajna saopštiti spoljašnjem neprijatelju već legitimnom rukovodstvu Slovenije, postavlja se odmah pitanje koga to vojni sud ima na umu kao potencijalnog neprijatelja kada tvrdi da je odavanje ove vojne tajne »moglo izazvati teže štetne posledice za oružane snage i njihove pripreme za odbranu zemlje«. Pošto se u ovom konkretnom slučaju spoljni neprijatelj mora isključiti, jedino preostaje *unutrašnji* neprijatelj koji je moguć samo u unutrašnjem, građanskom ratu. Kada nismo znali pravu sadržinu pomenutog naredjenja komandanta Ljubljanske armijske oblasti, možda bi ova pretpostavka i bila dokazana. Recimo, ukoliko bi ovom naredbom bilo obuhvaćeno upućivanje oklopnih jedinica u Ljubljanu, to bi moglo navesti na zaključak da se imalo na umu sprečavanje većih nemira, t. j. da se u većem broju građana vidi potencijalni neprijatelj. Time bi se bar prećutno priznalo da se vojsci ne pridaje samo spoljna odbrambena već i unutrašnja policijska funkcija.

Sve ove nedoumice ukazuju na najbitniji propust vojnog suda - njegovu nespremnost da razluči formalni od materijalnog pojma vojne tajne i da potom legitimnu

vojnu tajnu strogo razlikuje od pokušaja da se pod vidom vojne tajne prikrivaju materije i kojima u demokratskom poretku odluke donose demokratski predstavnički organi. Da bismo pokazali u čemu je razlika, uzmimo jedan hipotetički primer. U jednoj latino-američkoj državi (a može se uzeti i Poljska u jesen 1981.) vojska priprema državni udar. Za tu svrhu prave se odgovarajući planovi i na njih se utiskuje oznaka »strogo poverljivo«. Sa formalnog stanovišta, zbog utisnute oznake, i ovo je vojna tajna nezavisno od sadržine planove. Sa materijalnog stanovišta, to nije vojna tajna, pošto je legitimna svrha vojske odbrana od spoljašnjeg zavojevača a ne nasilna izmena unutrašnjeg poretka.

Niko se, dakle, pa ni vojni sud ne može pozivati samo na formalni pojam vojne tajne, pošto se on uvek može zloupotребiti radi prikrivanja planova i delatnosti koji su izvan legitimne uloge oružanih snaga. A do ove zloupotrebe može doći ne samo kada se silom menja unutrašnje uređenje već i kada vojni organi donose odluke koje su u demokratskom poretku u nadležnosti predstavničkih i izvršnih organa vlasti. Jedan od takvih primera je odluka o tome ko je neprijatelj - spoljašnji ili unutrašnji. Tu odluku može da donese samo politički organ, nikako vojni komandanti. Nije, dakle, na vojnim licima da po vlastitom nađođenju procenjuju i odlučuju ko je unutrašnji neprijatelj i da shodno tome preduzimaju odgovarajuće mere predohrane, uključujući i upućivanje oklopnih jedinica u veće gradove. To je isključivo nadležnost najvišeg državnog organa. U ovu kategoriju političkih odluka spadaju i izmene i prilagođavanja unutrašnje strukture JNA i rasporeda borbenih snaga političkoj proceni o potencijalnom napadaču i glavnim pravcima napada. To bi, recimo, bila odluka o ukidanju armijskih oblasti i organizovanju korpusa ili, pak, odluka o sjedinjavanju dva ili tri korpusa u veće armijske celine. U miru su obe odluke izrazito političke. Konačno, u jednoj višenacionalnoj zemlji vojska može biti organizovana na različite načine. Ona može biti relativno homogena nadnacionalna organizacija koja nadilazi lokalne granice i različitosti, a može biti ustrojena i u federalnim jedinicama, uključujući i čitav niz prelaznih rešenja. U svim navedenim primerima reč je o eminentno političkim odlukama za koje su u miru nadležni najviši politički organi, pa se zbog toga ne mogu prikrivati pod velom javne tajne. Izgleda, da je u pomenutom naredjenju komandanta Ljubljanske armijske oblasti bilo pojedinih elemenata koji su stvar političke a ne vojne odluke.

6. Da li se može verovati vojnom sudu koji tajno sudi?

Pre i posle sudjenja pred Vojnim sudom u Ljubljani bilo je dosta žučnih reči o nepoštovanju suda i ozbiljnim sumnjama u ispravnost njegove odluke. Pri tom se polazilo od naivne vere da sud kao takav ima pravo na odgovarajuće uvažavanje. To je velika zablude. Ni jedan sud u ovoj zemlji ne uživa u javnosti poštovanje samo zbog toga što je sud, pošto se ugled može steći samo postojanim valjanim sudjenjem. Ukoliko se, pak, najširoj javnosti *unapred* uskraćuje mogućnost da neposredno prati i ocenjuje rad suda, ugled i poverenje u javnosti se uopšte ne mogu steći. U anglosaksonskom pravu od davnina se primenjuje sledeća maksima: *Justice has not only to be done but be seen to be done* (pravda ne treba samo da se izvršava već treba da se vidi da se izvršava). Na tajnom sudjenju to se očigledno ne može videti.

Čudno je da ovo ne razumeju same sudije koje bi to najpre trebalo da znaju. Zato se sudijama Vrhovnog vojnog suda i mogla omaći tvrdnja da »isključenje javnosti...

nije imalo uticaja na pravilnost i zakonitost krivičnog postupka niti na pravilnost i zakonitost presude«. Po našem skromnom mišljenju, ove reči vojnih sudija nisu glas pravde i pravičnosti već puka arogancija sile.